

DEDE KORKUT OĞUZNAMELERİNDE SAVAŞ VE SAVAŞ HUKUKU

WAR AND LAWS OF WAR IN DEDE KORKUT OGUZNAMES

Ahmet KESKİN**

ÖZ: Türkoloji çalışmaları için eşsiz bir öneme ve değere sahip olan Dede Korkut Oğuznameleri üzerinde yapılan çalışmalar günümüzde de büyük bir yoğunlukta devam etmekte, gerçekleştirilen her yeni çalışma daha başka çalışmalara kapı aralamaktadır. Bu çalışmalar aracılığıyla Dede Korkut Oğuznamelerinin Türk kültür tarihi için önemi ve özellikle de Türk töresi, gündelik yaşamı, inançları, mücadeleleri hakkında kapsamlı bilgi edinilebilmektedir. Türklerin tarihî süreçte uzun asırlar sürdürdükleri yaşam biçimleri doğrultusunda mevcut ve olası düşmanlarla sürekli ve kesin olarak, bazen de kendi içlerindeki mücadelelerinin inanç ve eylem, dil ve kültür, düşünce ve söylem gibi alanlarda doğrudan ya da dolaylı olarak Dede Korkut anlatmalarına da çeşitli boyutlarda yansıdığı görülmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut Oğuznameleri savaş ve savaş hukuku bağlamında ele alınmıştır. Türklerin savaş hakkındaki düşünce, değerlendirme, tutum, eylem ve söylem biçimleri ile Türk kültüründe, tarihinde ve töresinde savaş kurallarının, savaş hukukunun nasıl belirlendiği, işletildiği ve bunların başlıca görünümleri Türk dilinin, kültürünün ve edebiyatının önemli metinlerinden biri olan Dede Korkut Oğuznameleri örneğinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Oğuznameleri, savaş, savaş hukuku.

ABSTRACT: The studies on the Dede Korkut Oguznames, which have a great importance and value for Turcology studies, continue to be researched with great intensity today, and each new study carried out in this field leads up to other new studies. Through them, studies, extensive information can be obtained about the importance of Dede Korkut Oguznames for Turkish cultural history and especially about Turkish customs, daily life, beliefs and struggles. It is seen that the struggles of the Turks with the current and possible enemies in line with the life styles they have lived for many centuries in the historical process, and sometimes the struggles within themselves, directly or indirectly in the fields such as belief and action, language and culture, thought and discourse, are also reflected in Dede Korkut's narratives in various dimensions. In this study, Dede Korkut Oguznames are discussed in the context of war and war law. Turkish thoughts, evaluations, attitudes, actions and discourses about the war and how the rules of war and the law of war were determined and operated in Turkish culture, history and customs, and their main appearances were examined in the sample of Dede Korkut Oguznames, which is one of the important texts of Turkish language, culture and literature.

Keywords: Dede Korkut Oguznames, war, laws of war.

** Doç. Dr., Samsun Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Samsun-ahmetkeskinahmet@gmail.com (Orcid: 0000-0002-34225000)

Giriş

Savaş; kendimizi, bizim olanı ve hakkımızı savunmanın ve korumanın bazı durumlar için doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak belirebilen olgular arasında bulunmaktadır. Savaşın doğal ve uluslararası hukuka aykırı olmadığı fakat savaşın da bir hukuk çerçevesinde sınırlarının çizilmesinin gerekliliğine yönelik görüşler (Grotius, 1967: 22-51), “savaş hukuku” kavramıyla bu hukuk alanının temel ilkelerini doğurmuştur. Bununla birlikte, tarihin en eski dönemlerinden itibaren var olan kuralların dayanağı olarak kültüre temellenen, savaş ve davranış arasında tespit edilen ilişkiler yazılı hukuk kurallarının çok daha öncesinde belirlemiştir. Bu durum, her toplumun kendine özgü savaş hukukunun oluşmasına yol açmıştır (Turgut, 2008: 314).

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren insanlığın temel gereksinimlerinin başında yer alan güvenlik ihtiyacının kaçınılmaz bir sonucu olarak savaş gündelik yaşamın, siyasetin, iç ve dış ilişkilerin şekillenmesinde daima belirgin ve belirleyici bir konumda bulunmuştur. Birey ve toplum üzerindeki etkileri nedeniyle mitolojik dönemlerden beri savaşın dile, kültüre, sanata, edebiyatın çeşitli tür ve alanlarına yansımaları olmuştur. Böylece dünya kültür ve edebiyat geleneklerinde savaş konusuna odaklanmış çok sayıda çalışma gerçekleştirilerek zengin bir savaş literatürü meydana gelmiştir (Brosman, 1992; Roach, 1993; Segal, 1997; Diehl, 1999; Sambains, 2002; Sherry, 2004; Das, 2005; Dawes, 2005; Hammond, 2006; Cole, 2009; Deer, 2009; MacKay, 2009; Stevenson, 2013, Ashe-Patterson, 2014; Gören- vd., 2018; Taylor, 2022).

Genelde Türk tarihi ve özeldede kültür tarihi içinde de oldukça geniş yer tutan savaş ve savaşla ilgili konular üzerinde yapılmış çalışmalar sonucunda zengin bir “Türk savaş çalışmaları literatürü”nün oluştuğu da görülmektedir (Duman-Güreşir, 2009; Çılgın, 2003; Coşkun, 2011; Şahinoğlu, 2011; Köroğlu, 2013; Gülşen, 2014; Daşcıoğlu, 2016; Güldürmez, 2018; Duman, 2018; Ulucutsoy, 2018; Ulucutsoy, 2019; Şahin, 2020). Dede Korkut Oğuznamelerinin çeşitli çalışmalar içinde askerî özelliklerle savaş ve savaş unsurları (Akkoyun Koç, 2021: 261-265) çerçevesinde ele alınmış olmakla birlikte, eserin savaş ve savaş hukuku bağlamında henüz müstakil ve kapsamlı çalışmalar aracılığıyla yeterli düzeyde incelenmediği dikkati çekmektedir.

Bu dikkatten hareketle hazırlanan çalışmada savaş konusunun Türk dil, kültür ve edebiyat tarihinin başlıca yazılı kaynaklarından biri olan Dede Korkut Oğuznamelerine ne şekilde yansımış olduğu ana hatlarıyla, savaş hukuku konusu ise daha kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle Dede Korkut Kitabı'nın savaşın görünüm biçimleri üzerinden hangi konular kapsamında ele alınabileceği hususunda genel bir tasnif sunulmuştur. Çalışmanın devamında Dede Korkut anlatmalarında savaş konusu, savaş hukuku örnekleminde, ayrıntılandırılarak ve sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

Dede Korkut Kitabı'nda Savaş Konusunun Sınıflandırılması

Dede Korkut Kitabı içindeki anlatmaların sekizi doğrudan ve yoğun olarak düşmanlarla, ikisi kendi içlerinde, diğer ikisi ise olağanüstü güçlerle ve insanı ilgilendiren çeşitli evrensel olgularla mücadeleyi içermektedir. Bu bakımdan Oğuznameler, Türklerin tarihleri boyunca gerçekleştirmiş oldukları çeşitli mücadelelerle bu mücadelelerin toplum zihnindeki kalıntılarının estetik bir biçimdeki yansımaları olarak değer kazanır. Eserdeki anlatmalarda savaş türlü boyutlarıyla, çok yönlü biçimde ve oldukça kapsamlı olarak yer almaktadır. Esaret, esaretten kurtarma/kurtulma ve düşmanla mücadele içinde bulunma gibi hususların anlatmaların odağını oluşturduğu eserde savaş, en temel konuların başında gelmektedir. Anlatmaların bütününe bakıldığında, savaş dili ve edebiyatının bütün esere hâkim olduğu, yalnızca savaşla ilgili kullanılan sözcüklerin yoğunluğu üzerinden bile anlaşılabilir (Çitgez, 2018: 525-536).

Dede Korkut Oğuznameleri savaş bağlamında incelenirken öncelikle konu hakkında çerçeve sınıflandırmaların yapılması, daha sonra bu sınıflandırmaların genel ya da özel düzlemlerde genişletilmesi veya belirginleştirilmesi yararlı olacaktır. Söz konusu sınıflandırmaların savaş literatürü, savaş söylemleri, savaş stratejileri, savaş sebepleri ve savaş hukuku başta olmak üzere çeşitli temelleri dikkate alarak farklı biçimlerde gerçekleştirilebilmesi mümkündür. Dede Korkut Oğuznamelerindeki savaşla ilgili ele alınabilecek başlıca konu ve alanlar, Türkoloji çalışmaları bağlamında çok genel bir yaklaşımla, aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

1. Türk tarihi, askerî ve kültürel tarih bağlamında Dede Korkut Oğuznameleri ve savaş.
2. Sözlü Kültür ve tarih ilişkileri bağlamında Dede Korkut Oğuznameleri ve savaş (destanlar, diğer epik anlatılar, sözlü tarih ve folklor, millî kimlik, savaşla ilgili inanç ve uygulamalar, savaş ve Oğuznameler).
3. Türk harp dili ve terminolojisi bağlamında Dede Korkut Oğuznameleri ve savaş (askerî teşkilatlanma, birlik ve rütbe adları, savaş, savaş aletleri ve ilgili tüm unsurlarla ilgili adlandırmalar).
4. Türk edebî geleneği bağlamında savaş edebiyatı ve Dede Korkut Oğuznameleri.
5. Türk sanatı, estetiği odağında Türk savaş edebiyatı ve Dede Korkut Oğuznameleri.
6. Türk savaş stratejileri ve Dede Korkut Oğuznameleri.
7. Türk savaş hukuku ve Dede Korkut Oğuznameleri (savaş hukuku, savaş kararı, savaş töresi).
8. Türk savaş aletleri, donanması ve kuşanması bağlamında Dede Korkut Oğuznameleri.

9. Çağdaş sanat ve edebiyat akımlarına, dönemlerine, isimlerine, türlerine ve eserlerine yansımaları bakımından Dede Korkut Oğuznameleri ve savaş.
10. Kültürel göstergebilim, kültürel semiyotik, söylem analizi vb. bağlamlarda Dede Korkut Oğuznameleri ve savaş.
11. Adbilim odağında Dede Korkut Oğuznameleri ve savaş.
12. Psikolojik harp/soğuk savaş bağlamında Dede Korkut Oğuznameleri ve savaş.
13. Karşılaştırmalı mitoloji, dil, toplum, kültür ve edebiyat araştırmaları bağlamında Dede Korkut Oğuznameleri ve savaş.

Ayrıntılandırılmamış bir nitelik taşıyan, oldukça genel bir yaklaşımla hazırlanan bu sınıflandırmadaki eksiklerin, yapılacak yeni çalışmalarda, gerçekleştirilecek daha kapsamlı sınıflandırmalar aracılığıyla giderileceği kuşkusuzdur. Burada özellikle, Dede Korkut Oğuznamelerinin savaş bağlamında oldukça geniş bir yelpazede ele alınabileceğinin, her konunun alt alanlarıyla ilgili kapsamlı ve müstakil çalışmaların yapılmasının gerekliliği vurgulanmalıdır.

Bu çalışmada, yukarıda verilen tasnifte yer alan madde başlarından ya da alt başlıklardan bir kısmını doğrudan bir kısmını ise dolaylı olarak kapsayacak biçimde Oğuznameler; (1) savaşın genel görünümü ve savaş konusuyla ilgili başlıca hususlar, (2) savaş hukuku ve ilişkili eylem ve ritüeller (savaş töresi, savaş kararı, ganimet, yağma, haraç, tutsaklık/esaret, savaş sebepleri vs.) odağında, Dresden nüshasında yer alan on iki anlatmanın taranmasıyla tespit edilen verilerden hareketle ele alınmıştır.

Dede Korkut Oğuznamelerinde Savaşın Genel Görünümü ve Savaş Konusuyla İlgili Başlıca Hususlar

Bozkır sosyokültürel ve toplumsal yaşantısına bağlı olarak kadim Türk devletlerinde ordu-millet fikri etrafında askerliğe özel bir meslek gözü ile bakılmadığı, ücretli orduların söz konusu olmadığı, hemen her bireyin savaşa her an hazır bulunduğu bilinmektedir (Kafesoğlu, 2005: 281). Türklerin tarihî dönemlerdeki gündelik yaşamlarını, inançlarını, savaşlarını ve buna yönelik hatıralarını yansıtan bir eser olarak Dede Korkut Kitabı'nda da bu durum benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır. Beylerin kendi aralarında, tabiatla, insanüstü güçlerle ve kâfirlerle yaptıkları savaşların dile getirildiği eserde düşmanlarla gerçekleştirilen mücadelelerde oldukça canlı, zengin ve estetik bir üslup dikkat çekerken Oğuzların siyasi yaşamları içinde ayrı bir "muharip sınıf"ın bulunduğuna yönelik açık kayıtlara rastlanılamamaktadır. Bununla birlikte, "Oğuz Eli"nin tehlikeye düşmesi halinde Oğuz beylerinin, kadınlarının, çocuk denecek yaştaki gençlerin birer kahraman olarak savaş meydanında yer aldığı, bu bakımdan ordunun halk, halkın da ordu olduğu bir bağlam dikkati çekmektedir. Bayındır Han ve Salur Kazan başta olmak üzere devletin idari mekanizmasında yer alan bütün görevlilerin aynı zamanda askerî teşkilatta da vazife alan kişiler olarak

belirmesi şeklindeki bu eski Türk devlet anlayışı, özünü Türk sosyal hayatında bulmaktadır (Bulduk, 2019: 149).

Dede Korkut Oğuznameleri destandan halk hikâyesine, göçebe, yarı göçebe ve göçerevlilikten yerleşikliğe, eski inançlardan İslamiyet'in kabulüyle bütünleştirilen yeni inançlara geçişin ve bu geçiş süreçlerinin birlikteliğinin türlü yansımalarını içeren bir yapıttır. Destandaki ortamlar, esas itibariyle mücadele etmek, savaşa girmek, zorlukları aşmak gibi temalar üzerine kuruludur (Abdulla, 2019: 118). Anlatmalarda Oğuz bireylerinin, beylerinin ve Oğuz toplumunun oldukça güçlü, savaşçı özellikleriyle toplumun güvenliği için gerekli kahramanlığı sergilemek üzere her türlü mücadeleye ve savaşa hazır biçimde konumlandıkları görülmektedir. Oğuz Türklerinin devamlı hareket ve mücadeleye dayalı hayat tarzının estetik bir düzlemde anlatıldığı Dede Korkut Oğuznamelerinde hem tabiat ve çevre şartları hem de düşman birlikleriyle ilgili bir zorunluluk olarak güçlülük ve savaşçılık, halkın ve devletin başlıca niteliklerdir. Hayatta kalabilmek için bireyin ve toplumun bir bütün halinde mücadelecı bir kimliğe sahip olması kaçınılmaz olduğundan, anlatmalarda savaş ve kahramanlık baskın bir görünümde (Başar, 2012: 1009).

Anlatmalarda; yay çekip ok atmak, baş kesip kan dökmek, düşmana akın edip kanlı kâfir elinden ganimet almak gibi savaşçı özelliklere sahip olmayan bir bireyin toplum içinde saygı görmediği, ad dahi alamadığı bir sosyokültürel bağlam söz konusudur. Nitekim Oruz, babası Kazan Bey'e, kendisine savaşmayı öğretmediği için; "Devece büyümüşsün, deve yavrusu kadar aklın yok. Tepece büyümüşsün, mısır tanesi kadar beynin yok. Hüneri oğul atadan mı görür öğrenir a, yoksa atalar oğuldan mı öğrenir? Ne zaman sen beni alıp kâfir sınırına çıkardın, kılıç çalıp baş kestini? Ben senden ne gördüm ne öğrenem" (Özçelik, 2016: 682) sözleriyle adeta hesap sormaktadır. Ters Uzamış, Bayındır Han'ın divanında beyleri saymayıp Kazan'ın önünde oturan Öşün Koca oğlu Egrek'e; "Mere Öşün Koca oğlu! Bu oturan beyler her biri oturduğu yeri kılıcıyla, bileğinin hakkıyla almıştır. Mere, sen sen baş mı kestini, kan mı döktün, aç mı doyurdun, çıplak mı donattın?" deyince Egrek; "Mere Ters Uzamış! Baş kesmek, kan dökmek hüner midir?" diye sormakta ve "Evet, hünerdir ya!" cevabını almaktadır. Ters Uzamış'ın sözü Egrek'in gururuna dokunmakta ve Kazan Beg'den akın izni alıp üç yüz seçkin mızraklı akıncı yiğit toplayarak savaşmaya gitmektedir (Özçelik, 2016: 747).

Eserin bu bakımdan bir bütün olarak savaş ve savaşçılık ilişkileriyle örüldüğü görülmektedir. "O zamanda bir oğlan baş kesme, kan dökmese ad vermezlerdi" şeklinde tanımlanan bir bağlamda henüz ad almadan "savaşçıların kaplanı boz oğlan" şeklinde tanıtılan Bamsı Beyrek'e babası tarafından ısmarlananlar, savaşçıya lazım olacak başlıca savaş aletleridir (Özçelik, 2016: 656). Çocuğun baş kesip kan döktükten sonra "Bamsı" adını alması ve babasıyla beyler arasında geçen; "benim oğlum baş mı kesti, kan mı döktü" ... "beli baş kesti, kan döktü adam öldürdü" ... "mere bu oğlana ad

koyacak kadar var mıdır?" ... "evet sultanım fazladır" (Özçelik, 2016: 657) söyleşmeleri de bu bağlamda dikkat çekicidir. Dede Korkut gelip oğlanın adını verdikten sonra beylik istemektedir. Çünkü Dede Korkut, çocukluktan yetişkinliğe geçişin göstergesi olarak "baş kesip kan döken" kahramanlara adını verip onlara "beylik" isteyerek o gencin beyler zümresine dâhil olmasını sağlamaktadır. Çocuğun ad alması demek bu bakımdan, bir kahramanlık zırhını kuşanması anlamını da taşımaktadır. Nitekim kahramanlar, ancak adlarını aldıktan sonra sosyokültürel olarak bir değer kazanmaktadır. Düşmanın başını kesip kanını dökmek mevki ve statü sembolüdür çünkü söz konusu "ol" devirde baş kesip kan dökmeyenin başının kesilip kanının dökülmesi tehlikesi bulunmaktadır (Bayat, 2019: 175-182).

Dede Korkut anlatmalarında geçen olayların, mücadelelerin, savaşların tarihî zemini ve dönemi, bu savaşların kimlerle gerçekleştirildiği vb. konular hakkında çok sayıda tartışma bulunmakla birlikte (Sümer, 1952; Boratav, 1958; Özel, 2015) bu anlatmaların Türklerin en erken dönemlerden itibaren düşmanlarıyla ve kendileri arasındaki mücadelelerini konu edinen hatıraları çok yoğun bir şekilde yansıttığı kabul edilmektedir. Oğuznamelerde savaşlar, mücadeleler, esaretten kurtarmalar, düşmanla ve içte yapılan kavgalar, genel olarak Türk destanlarında da görülebilmekle birlikte, eserin kendine özgü epik üslubuyla aktarılmaktadır. Korkut Ata'nın her anlatmanın sonunda gelip soy soylayıp boy boylaması, özellikle de yom vererek kötülüklerden korunmaya yönelik dilek sözleri, Oğuzların geçmişinden çok geleceğinden endişe duyarak koruyucu bir söylemi benimsediğine işaret etmektedir. Burada epik ve estetik üslupla ifade edilen yerleşik alkış metinleriyle mevcut durumun hafifletilerek Oğuzların gelecek belalara karşı savunmaya hazırlanmasının amaçlandığı, böylece daha zor sınavlardan da başarıyla çıkmalarının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda stilistik bir unsur olarak bir mücadele ve savaşın, erginleşme sürecinin tamamlanarak diğerinin başlayacağına da işaret eden epik ve mitolojik bir ritüel söylemi şeklinde belirlemektedir (Bayat, 2020: 92-93).

Eserde savaş yapılmadığı zamanlarda bile her daim savaşa hazır olan, ordu-millet anlayışıyla savaşçılık eğitimini doğal ortamında almış bireylerden oluşan bir toplumsal yapı dikkati çekmektedir çünkü savaş, bu toplumun ve onların yaşam düzeninin sabit bir gerçeğidir (Akkoyun Koç, 2021: 262). Salur Kazan'ın görünürde oğlunu, karısını ve annesini kurtarıırken aslında bütün bir boyun, toplumun menfaati için savaşması (Abdulla, 2019: 144), anlatmada kahramanlıkların, mücadelelerin, savaşların, sosyal ve toplumsal bir bilinçle gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. Kazan'ın kendini övmeyip yiğitlerini övmesi, yiğitlerince bireysel olarak değil toplumsal olarak kolektif bilinci öncelemesi, örneğin Segrek'in kardeşini esaretten kurtarmak üzere düşmana akın yapmasını ve zarar görmesini engellenmek amacıyla evlendirilmek istenmesine karşın gerdek gecesi helaliyle arasına kılıç koyarak "Kılıcıma doğranayım, okumla

vurulayım” (Özçelik, 2016: 657) öz kargışını icra ederek mitik yasaya gönderme yapması da yine bu durumdan kaynaklanmaktadır.

Anlatmalarda herkes çok güçlüdür. Dirse Han’ın çok ağır yaraladığı oğlu Boğaç Han on gün içinde at binip kılıç kuşanacak, ava çıkacak duruma gelir. Mücadelelerde kılıç, yay, mızrak, at, kahramanın başlıca fiziki savaş materyalleridir. Burada elbette ki inanç, kahramanlık, millet, devlet ve toprak sevgisi, töreye bağlılık ve değerler, kahramanların en önemli manevi kuşanmalarıdır. Beylere, ad almış kahramanlara her zaman kırk yiğitleri, kırk ince bellileri eşlik etmektedir. Her türlü mücadeleyi birlikte gerçekleştirme, korkusuzluk, ölümden çekinmeme, kahramanların başlıca özellikleridir.

Beyleri ve toplumu için mücadele ederken hayatını kaybedenler “şehit” olarak değerlendirilirler, bu bakımdan şehitlik, önemli bir kavram olarak belirir. Kazan’ın evinin yağmalandığı anlatmada Kazan’ın evini koruyanlar ve Karacık’ın kardeşleri şehit olur. Bamsı Beyrek gerdek gecesi uykusunda öldürölmek üzereyken naibinin canını feda edip şehit olması sonucu hayatta kalır. Tepegöz’ün öldürdükleri de şehit sayılır, çünkü burada toplumun tamamını ilgilendiren bir tehdit, toplu bir savunma, toplum için canını feda etme söz konusudur. Salur Kazan’ın tutsak olduğu anlatmada Kazan’ın yirmi beş beyi şehit olur. Oruz’un tutsak olduğu anlatmada Oruz’un kırk yiğidi birden şehit edilir. Bu kapsamda Oğuz uğruna, yurdu yolunda mücadele eden herkes “şehit” olarak adlandırılmaktadır.

Eserdeki bu ve benzeri çok sayıda örneğin işaret ettiği üzere Dede Korkut Oğuznameleri savaş ve savaşa bağlı çeşitli unsurlar bakımından oldukça zengin ve kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Çalışmanın devamında konu, Oğuznamelerde savaş hukukuna yönelik yer alan başlıca unsurlar kapsamında değerlendirilmiştir.

Savaş Hukuku: Kapsam ve Temel Çerçeve

İnsanlık tarihinin en karmaşık ve değişken olguları arasında yer alan savaş ve onun sebepleri, niteliği, sonuçları gibi konular üzerinde henüz ortak bir görüş sağlanabilmiş değildir. Genel bir tanımla savaş; *düzenli veya düzensiz askerî güçler kullanarak aşırı şiddet ve saldırganlık ile karakterize edilmiş olan; devletler, hükümetler, bireyler ya da toplumlar arasında çoğu zaman silahlarla gerçekleştirilen çatışmalar* (Doğanışık, 2020: 1) şeklinde değerlendirilmektedir. Savaşlara bağlı olarak gerçekleşen savaş suçları ise teamül ve sözleşmelerle savaşın yürütölmesini düzenleyen uluslararası hukuk kurallarını ihlal eden eylemlerden oluşmaktadır. Açıkça ilan edilmiş olsun veya olmasın, bütün savaşları ve buradaki eylemleri düzenlemeyi amaçlayan “savaş hukuku”, savaşan ölkelerin birbirleriyle ve savaşa katılmayan ölkelerle olan ilişkilerini düzenlemekte, ayrıca bireylerin savaştaki hak ve sorumluluklarını belirlemektedir. Savaş hukuku bu anlamda, savaş sebebiyle yapılması gereken askerî eylemlerle insancıl gereklerin bağdaştırılmaya çalışılmasıdır. Savaş hukukunun amacı en genel anlamda, savaşın doğurduğu olumsuz etkileri mümkün şartlar bağlamında

en az düzeye indirmektir. Bu bakımdan savaş hukuku; savaşta belirli kurallara uyulması ve bunlara aykırılık teşkil eden eylemlerin savaş suçu sayılmasıyla savaş sırasında uyulması gereken kuralların çiğnenmesinin müeyyidesini ifade etmektedir (Aslan, 2008: 235).

Çatışma dışı kalan veya çatışmalara doğrudan doğruya katılmayan kişilerin hayatlarına, bedensel ve ruhsal bütünlüklerine saygı gösterilmesi ve insanca muamele edilmesi, teslim olan veya çatışma dışı kalan bir düşmanın öldürülmemesi ya da ona zarar verilmemesi, yaralı ve hastaların tedavi edilmesi, yakalanmış olan savaşçıların ve karşı tarafın otoritesi altındaki sivillerin hayatlarına, onurlarına, kişisel haklarına ve inançlarına saygı gösterilmesi, bunların her türlü şiddetten, zararlı etkenlerden korunarak temel haklarına riayet edilmesi, kimsenin maddi veya manevi işkenceye, bedensel eziyete ya da acımasız ve aşağılayıcı muameleyle tabi tutulmaması, gereksiz kayıplara veya aşırı zararlara neden olacak nitelikteki savaş yöntemlerinin ve araçlarının kullanılmaması, sivil halkın ve sivil kişilerin saldırı hedefi edilmeyip saldırıların doğrudan doğruya ve sadece askerî hedeflere yöneltilmesi (Arslan, 2008: 271-274), savaş hukuku bağlamındaki temel hususlardır.

Bu özellikleriyle savaş hukuku; savaşa girmek için kabul edilebilir koşulları ve gerekçeleri (*jus ad bellum*) ve savaş sırasında savaşan tarafların sergilenen davranışlarının sınırlarını (*jus in bello* veya *uluslararası insanlı hukuk*) düzenleyip belirleyen, modern ve uluslararası kamu hukukunun (*milletler hukuku*) bir parçası olarak kabul edilmektedir. Günümüzde savaş hukukunun ele aldığı konular arasında savaş ilanları, teslimiyetin kabulü, savaş esirlerine muamele, ayırım ve orantılılık ile askerî gereklilik ve gereksiz yere acı çekilmesine neden olabilen bazı silahların (fosfor, varil ve msket bombaları gibi kullanılması kat'i olarak yasaklanmış olan kitle imha silahlarının siviller üzerinde kullanılmasının vb.) yasaklanması gibi hususlar bulunmaktadır (Abbasbeyli-Ramazanov, 2016: 37; Kolasi, 2018; Doğanışık, 2020).

Bir toplulukta uyulması gereken aynı veya benzer davranışlar ile ortak tutumların, ortak kuralların karşılığı olarak erken dönem Türk yazılı metinlerinde *törü* veya *törö* olarak geçen terim, bugünkü anlamıyla *hukuk* anlamına gelmektedir. Fertler bu kuralları benimser ve bununla ilgili davranışları tekrarlar. Böylece gittikçe genişleyen bir çevrede bilinçli veya bilinçsiz tekrar edilen bu ortak davranışlar örf ve âdet kuralı niteliği kazanır. “Halk hukuku” ile de tanımlanan bu kurallar, etnik grupların tarihinden, dinî özellik ve emirlerden de etkilenecek tarihin derinliklerinden süzülüp gelerek o toplumu temsil ederler (Türkmen, 2011: 246). Bu kapsamda halk hukukunu; (1) İdare Hukuku, (2) Ceza Hukuku, (3) Mülkiyet Hukuku, (4) Savaş Hukuku ve (5) Ant Hukuku (Akçam, 2021: 189-197) şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

En eski dönemlerden itibaren toplumların kendilerine özgü oluşturdukları, toplumsal dinamiklerden, kültürden, inançlardan,

geleneklerden beslenen ve Türklerin “töre” adını verdikleri sözlü hukuk kuralları savaşla ilgili kuralları da kapsamaktadır. Savaş hukukunun ve kurallarının temelini oluşturan törelerin toplumdaki önemi ve saygınlığı diğer pek çok toplumda olduğu gibi eski Türk toplumlarında da öylesine yerleşmiştir ki etkin hukuk kurallarının konulması ve bunlara eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde riayet edilmesi hem kağanın iktidarı hem de devletin sürekliliği için en önemli koşullar arasında gösterilmiştir. Bu sebeple de kaynaklarda törenin çok önemli olduğu, hatta devletten bile önde geldiği, töresini kaybetmiş bir ulusun yok olmuş sayılacağı hatırlatılarak kağanlardan her zaman töreye uygun davranmaları istenmiştir. Kağanlar da bunu çok önemli bir görev sayıp kendilerini her zaman halka karşı sorumlu hissetmişler ve icraatlarıyla ilgili olarak topluma adeta hesap verici açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu durum Türklerin İslamiyet’i kabul ettikten sonra kurdukları devletlerde de benimsenen temel ilkeler bağlamında devam etmiş, bu bakımdan “Türk Töresi” tüm Türk devletleri için geçerli ve bağlayıcı olmuştur (Pamir, 2009: 360-373).

Savaşın hangi sebeplere bağlı olarak meydana gelebileceği ya da savaş sürecindeki gerçekleştirilebilecek ve gerçekleştirilemeyecek eylemlerin belirlenmesine yönelik yazılı savaş hukuku kurallarının tarihi için on altı Avrupa devleti tarafından 1864’te Cenevre’de imzalanan “Kara Ordularına Mensup Yaralı ve Hastaların Durumlarının İyileştirilmesine İlişkin Sözleşme” bir dönüm noktası olmuştur (Aslan, 2008: 236; Turgut, 2008: 133). Bu bağlamda devletler arasında meydana gelen savaşların bir kurala bağlanması gerektiği düşüncesiyle savaşın acılarını hafifletmek, dürüstçe savaşmak; yaralılara, kadınlara ve çocuklara zarar vermemek, savaşı mantık ilkelerine uygun şekilde yürütmekle ilgili değer ve yasaların ilk önceleri sözlü, ahlaki ve dinsel emirler bağlamında ortaya çıkıp geliştiği görülmektedir. Bu anlamda savaş hukukuyla ilgili değer ve yasalar en eski çağlardan bu yana mevcut olmakla birlikte bu düşüncelerin, değerlerin ve yasaların hukuk alanında devletleri bağlayıcı uluslararası sözleşmeler şeklinde ancak 19. yüzyıl itibariyle kabul edilmeye başlandığı, öncesinde savaş hukukunun büyük ölçüde sözlü yasalar, antlar ve töre gibi kültürel olgular kapsamında sürdürüldüğü bilinmektedir.

Dede Korkut Oğuznamelerinde Savaş Hukuku

Türklerin Bozkır Kültürü kapsamında uzun asırlar sürdürdükleri, yansımaları günümüzde de hissedilebilen, akrabalık ve aile, birey ve toplum, devlet ve halk, savaş ve diğer bütün alanlardaki ilişkilerin kaynağını ve sınırlarını oluşturan töre esaslı hukuk sistemi Dede Korkut Oğuznamelerinde pek çok anlatmada karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan Dede Korkut Kitabı’nda örf-âdet hukuku yahut geleneksel halk hukuku (örfi hukuk) açısından oldukça çarpıcı örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler; Dede Korkut anlatmalarının Türk sosyal düzeni için önemli hukukî prensipler içerdiğini ve eserin Türk hukuk tarihi için de önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir (Türkmen, 2011: 245).

Halk hukuku açısından Dede Korkut anlatmalarına yansıyan Bozkır medeniyet anlayışına göre asıl ve en önemli mesele ilin bütünlüğüdür. Bayındır Han “töre”nin uygulanmasından sorumlu liderdir. Hiyerarşik bir hukuk düzeni ve saygıya dayalı bir protokol sırası, töre ile belirlenmiş ve sabitlenmiştir. Oldukça sert müeyyideler içeren “töre”lere toplum, gönüllü bir şekilde uyar. İsyanlar, kargaşa ve iç huzursuzluklar “töre”nin yanlış uygulamalarından doğar ve düzen yine töre ile sağlanır (Türkmen, 2011: 253). Beyler arasındaki ilişkileri, kanun uygulayıcılarını, özel hukuka, kamu, savaş ve ceza hukukuna yönelik çeşitli unsurları anlatmalar üzerinden takip etmek mümkündür.

Oğuz ordusunun başında, sembolik olarak bulunan fakat hiçbir savaşa katılmayan Bayındır Han bulunmaktadır. “Savaş günü önden tepen Salur Kazan Alp” sıfatıyla Kazan Han, Oğuz ordusunun asıl komutanıdır ancak savaş kararını tek başına al(a)maz çünkü Oğuz töresinde beylere danışılmadan savaş kararı da alın(a)maz. Kâfir serhaddine yaptıkları akınlarla ad alıp var olan, övünen Oğuz alpleri savaşı ve akını sebepsiz yere kan dökmek ya da nefislerini tatmin etmek amacıyla gerçekleştir(e)mezler. Burada ya kâfirin Oğuz yurduna baskın düzenlemesi ya av-eğlence tertiplendiğinde kâfirin saldırması üzerine ya da esir düşen Oğuz beylerinin kurtarılması için savaşımaya karar verilmesi söz konusudur. Bu bakımdan Oğuzların muharebe etmelerinin haklı sebepleri mevcuttur ve dikkat çekici bir husus olarak haksız yere kâfire akın eden Kazılık Koca gibi Oğuz beylerinin anlatmalarda başarısız oldukları görülmektedir (Bulduk, 2019: 150-151). Oğuz miti, hangi durumlarda savaşılıp hangi durumlarda savaşılamayacağını anlatmalar üzerinden net bir şekilde ortaya koymakta, Oğuz töresindeki savaş hukuku unsurlarını çeşitli anlatma, olay, olgu ve söylem türleri aracılığıyla ifade etmektedir.

Çalışmanın devamında değerlendirilen hususlar da Dede Korkut Oğuznamelerindeki türlü olay ve söylemler üzerinden, Oğuz ülkesinin sınırları içinde töreye bağlı bir savaş ve ceza hukukunun bulunduğunu, cezalandırma yetkisinin de üstün bir iradeye bağlı olduğunu göstermektedir.

“Düşman diye neye derler?” veya “Cenk içinde bey yiğitler öldürseler kan sorarlar mı, dava ederler mi?”: Mitik ve Epik Bağlamda Oğuznamelerde Düşmanın ve Savaşın Tanımı ve Tanıtımı

Kazan Beg Oğlu Oruz Begün Tutsak Olduğu Boy’da düşman baskınında düşmanın gelişinin son derece estetik bir biçimde tasvir edildiği ve gelenin düşman olduğuna karar kılındığı kısımda Oruz’un babasına; “Düşman diye neye derler?” diye sorması üzerine Kazan; “Oğul, ona düşman derler ki biz onlara yetişsek öldürürüz, onlar bize yetişse öldürür” şeklinde cevap vermektedir. Bunun üzerine Oruz’un; “Baba, cenk içinde bey yiğitler öldürseler kan sorarlar mı, dava ederler mi?” sorusuna Kazan; “Oğul; bin kâfir öldürsen kimse senden kan dava etmez!” diyerek cevap verir (Özçelik, 2016: 683). Oruz’un henüz temel savaş kurallarını, dostu düşmanı bilmezken adam öldüren birinden akıttığı kanın hesabının sorulup

sorulmayacağını, hukuken sorumlu tutulup tutulmayacağını sorgulaması dikkat çekicidir.

Savaş meydanını terk etmenin, savaşan arkadaşını bırakıp kaçmanın savaş hukuku kapsamındaki cezasının -bey veya bey oğlu bile olsa- apaçık ölüm, hatta çok ibretlik bir ölüm olduğu görülmektedir (Türkmen, 2011: 251). Bu bağlamda Kazan'ın oğlunu bulamayınca söylediği; “-A beyler! Oğlan nereye gitti?” sorusuna beylerin verdiği; “Oğlan kuş yürekli olur, kaçıp anasına gitmiştir” cevabını takiben Kazan öfkelenerek; “Beyler, Tanrı bize bir haylaz oğul vermiş. Varayım onu anasının yanından alayım, kılıçla parçalayayım, altı bölük edeyim, altı yolun ayırında bırakayım. Bir daha kimse geniş yerde yoldaş bırakıp kaçmasın” (Özçelik, 2016: 686) sözlerini sarf etmektedir. Burada ahlaki bir yasa; anlık, bireysel bir yasak gibi görünen bu hususun aslında hukuki ve kesin bir temele dayalı olduğu da sezdirilmektedir. Yabancı bir yerde ya da savaş meydanında yoldaşını yalnız bırakıp kaçmak, Oğuz töresinde müeyyidesi ölüm olan bir yasağa karşılık gelmektedir (Abdulla, 2019: 149).

Öldürme; eğer aynı boya ya da birliğe mensup başka bir üyenin öldürülmesi söz konusu ise, mutlak yasaktır. Dolayısıyla da bunun bir karşılığı, “kan bedeli” bulunur. Oruz'un savaş meydanında babasına yönelttiği ve yukarıda yer verilen “safça” sorusu karşısında babasının verdiği cevap da bu bağlamda son derece dikkat çekicidir. Oğuz töresinde düşman öldürmek cezalandırılacak, kan davasına dönüştürülecek bir durum değil, aksine bir kahramanlık ve onur meselesidir. Ancak bu soru, adam öldürmeyle ilgili bir tedbir ve hukuk anlayışının söz konusu olduğuna işaret etmesi bakımından da önemlidir (Abdulla, 2019: 140-141). Nitekim diğer anlatmalarda “adam öldürme” meselesiyle pek çok başka hususun çeşitli olay ve söylemlerle yeniden hatırlatıldığı görülmektedir.

Son derece kaotik bir savaş ortamında oğulun sorduğu sorulara babanın herhangi rahat bir ortamdaymışçasına hızlı ve net cevaplar vermesi, yürürlükte olan hukuki-normatif kodeksin bir dalı olup bütün toplumun istifade etmesi gereken davranış kuralları olarak bir yasanın, mitsel söylemin de göstergeleridir. Mitin örnek davranışı ve yaşam biçimini, düşmanı aman vermeden öldürmenin gerekliliği ve bunun için hiç kimsenin hesap soramayacağı bağlamında hatırlatması söz konusudur (Abdulla, 2019: 101). Oğuz töresi, savaş hukuku, düşmanın ve savaşın ne olduğunu bile bilmeyen bir kahramana bu cümlelerle oldukça soğukkanlı bir tavırla ve apaçık bir şekilde öğretilmiş olmaktadır. Anlatmanın devamında, düşman öldürmenin neden suç olmadığına bir tür açıklaması yapılır gibidir. Oruz, henüz hiç savaş tecrübesi olmamasına karşın, babasının savaştığı alana yakın bir tepeden mücadeleyi bir müddet izledikten sonra dayanamayarak savaşın ortasına atılmaktadır. Oruz kahramanca savaştıktan sonra kırk yiğidi şehit edilmekte, kendisi düşmana esir düşmekte, düşman tarafından elleri ve boynu bağlanıp yüzü üstü atılıp sürüklenerek götürülmektedir. Oruz'un “ak etinden kan çıkıncaya kadar” dövülüp “Baba!” diye ağlatılması,

“Ana!” diye sızlatılması (Özçelik, 2016: 686), savaş esnasında öldürmeyen ölmeğinin, ölmeyenin de başına neler geleceğinin vurgulanmasına yönelik bilinçli aktarımlardır.

Savaş meydanında nasıl davranılması gerektiği ve nelerle karşılaşabileceği; Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı anlatmada düşman baskını sırasında baba ve oğul arasındaki söyleşmelerde babasına savaşmak istediğini bildirdikten sonra babasının cevap olarak verdiği; “O kâfirin hınçla atıp birini şaşırılmaz okçusu olur. Hey, demeden başlar kesen celladı olur. Adam etini yahni kılan aşbazı olur. ...Döne döne savaşayım, döne döne çekişeyim, kılıç çalıp baş kestiğimi gör, öğren. Kara başına iş düşende gereklidir” (Özçelik, 2016: 684) sözleriyle de hatırlatılmaktadır. Bu bakımdan; “Savaş meydanında öldürmezsen ölürsün veya esir olursun” mesajının anlatmalarda çeşitli vesilelerle iletildiği görülür. Böylece; “Savaş hukuku kapsamında ne normaldir, ne normal değildir?”; “Esirlere nasıl davranılmalıdır?; “Savaş hukukunda düşman askeri neden öldürülür?” gibi sorulara; öldürmeyen, öldürülmesine vurgu yapılarak cevap verilir. Bununla birlikte anlatmalarda Türk savaş hukuku kapsamında esirlerin, aman dileyenlerin ya da sığınanların öldürülmediği, bunlara kötü davranılmadığı ancak düşman unsurların bu kurallara dikkat etmediği görülür.

“Esaret” Kavramı ve Savaş Esirleri Bağlamında Savaş Hukuku

Dede Korkut anlatmalarının tümünde esaret, tutsaklık konusu çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır (Karakaş, 2012) Oğlunun savaş meydanından kaçtığını düşünen ve onu öldürmek için iline dönen baba, eşiyile uzunca söyleşmesinin ardından eşine Oruz’un avda olduğunu ve endişe etmemesini, gidip onu getireceğini söyledikten hemen sonra yiğitlerine; “Doksan genç ardımca gelsin, oğlan tutsaktır, beyler bilsin” diyerek savaş meydanına geri dönmektedir. “Eski düşman zalim oğlu elimize girmişken eziyetle öldürelim” düşüncesindeki kâfirler, Oruz’a kara kepenek giydirip onu kapı eşiği üzerine yan yatırmışlardır ve kapıdan içeri girip çıkanlar Oruz’un üzerine basıp geçmektedir (Özçelik, 2016: 691). Düşman unsurların tutsaklara davranış biçimleri üzerinden savaş hukuku konusu ön plana çıkartılarak “sası dinli kâfir düşman” eline düştüğünde, Oğuz beylerinin başına gelecekler anımsatılmış olmaktadır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han anlatmasında “kırk namert” olarak adlandırılan içerdeki düşmanlar tarafından esir alınıp boynuna urgan geçirilen Dirse’nin at arkasına bağlanıp yayan olarak kâfirlere götürülmesi de bu bağlamda dikkat çekicidir. Kazan’ın evinin yağmalandığı anlatmada da Kazan’ın ailesi kâfirlere esir düşmekte, kâfirlerle şen şakrak yiyip içen Söğli Melik, “Beyler bilir misiniz Kazan’a nasıl bir iyilik yapmak gerek? Boyu uzun Borla Hatun’unu getirip şarap sundurmak gerek” (Özçelik, 2016: 645) diyerek Oğuz töresi için oldukça aşağılayıcı bir eylem tasarlamaktadır. Bunu duyan Borla Hatun’un kırk cariyesini toplayıp “Hanginize yapıştırlarsa Kazan’ın hatunu hanginizdir diye, kırk yerden seslenin” diyerek karşı eylem

planladığı görülmektedir. Böylece, Sögli Melik'ten gelen adamlar, "Kazan Beg'in hatunu hanginizdir?" diye sorduklarında, kırk yerden ses geldiği için Borla Hatun'u tespit edemezler.

Bunun üzerine kâfirler Borla Hatun'u tespit etmek için oğlu Oruz'u çengele asıp kıyma kıyma ak etinden çekip kara kavurma pişirerek hepsine dağıtılmasını, kim bu kavurmaktan yemeyecek olursa Borla Hatun'un kendisi olduğunun anlaşılacağını söyler. Bunun üzerine Borla Hatun oğluna durumu anlatarak "Senin etinden yiyeyim mi yoksa pis dinli kâfirin döşeğine gireyim, Ağan Kazan'ın namusunu batırayım mı, nasıl edeyim?" diye sorunca Oruz; "Etimden ye, kâfire şarap sunup döşeğine girme" diye cevap verir. Kâfirler Oruz'u alıp darağacına getirirler. Bu sırada Salur Kazan ve Karaca Çoban yetişirler. Kazan, kâfire hitaben; çadırlarını, hazinelerini, akçelerini, eşini ve eşinin kırk ince bellisini, oğlunu ve oğlunun kırk yiğidini, atlarını almasını ama bir tek annesini geri vermesini, eğer annesini verirse savaşmadan gideceğini söyler ama kâfir; "Hepsi benimdir" diyerek bu isteği geri çevirir (Özçelik, 2016: 645-649). Sögli Melik mücadele sonrasında Kazan'ın annesini ve eşini alıp götürür. Galibiyetini kutlarken, "ona daha fazla nasıl zarar verebilirim" diye düşünüp Kazan'ın annesini ve eşini cariye olarak kullanmaya karar verir. Esir alınan kadınlara karşı birtakım olumsuz davranış biçimleri görülmekteyken Oğuz beyleri yetişir. Burada askerî ve stratejik olarak karşılıklı hıleye birlikte savaş hukuku kapsamında dikkat çekici eylemler söz konusudur.

Dede Korkut Oğuznamelerinde savaş hukuku kapsamında af dileyene, teslim olana, yaşlılara eziyet edilmemesi, öldürülmemesi gerektiğine dönük örnekler sıklıkla görülmektedir. *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı* anlatmada Kazan, Karaçuk Çoban'a; "Anamı kâfirden dileyeyim" (Abdulla, 2019: 95) derken aynı zamanda savaşta çocukların, yaşlıların ve engellilerin korunmasına yönelik savaş hukuku kuralını da hatırlatmış olmaktadır. *Bay Böre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyı*'nda Beyrek yurduna döndüğünde Yaltacuk kaçarken Beyrek onu kovalayarak bir saza düşürür. Beyrek sazlığı ateşe verince Yaltacuk af dilemek için Beyrek'in ayaklarına kapanıp kılıcının altından geçer, Beyrek onu affeder (Özçelik, 2016: 679). Kan Turalı anlatmasında Selcan Hatun Kan Turalı'nın önüne geçerek; "Bey yiğit, baş esen olsa börk bulunmaz mı? Bu gelen kâfir çok kâfirdir. Savaşalım döğüşelim, ölenimiz ölsün, diri kalanımız çadıra gelsin" diyerek savaşa atılır. At salan, düşmanını basan Selcan Hatun kaçanı kovmaz, "Aman!" diyeni öldürmez (Özçelik, 2016: 717).

Ancak burada, af dileyenin öldürülüp öldürülmemesi de kendi içinde belirli bir hukuki çerçeveye sahiptir. *Basat Depegözi Öldürdüğü Boy*'da Tepegöz, gözünden aldığı yarayla çok acı çekmekte iken "Şimdi kardeşiz kıyma bana" deyince Basat; "Mere kavat, ak sakallı babamı ağlatmışsın. Yaşlı, ak saçlı anamı sızlatmışsın. Karındaşım Kıyan'ı öldürmüşsün. Akça yüzlü yengemi dul eylemişsin, ela gözlü bebeklerini öksüz koymuşsun. Bırakır mıyım seni, kara polat uz kılıcımı çekmeyince, arkalı börklü başını

kesmeyince, alaca kanını yeryüzüne dökmeyince, kardaşım Kıyan'ın kanını almayınca bırakmam!" diye cevap verir (Özçelik, 2016: 732-735).

Burada Tepegöz'ün "kardeşiz" deyip af dilemesi söz konusudur ki Oğuz savaş töresinde aman dileyen öldürülmez. Suçsuz olanı öldürmek, yetim koymak, kadını öldürmek de yasaktır. Basat, Tepegöz'e, yaptıklarını tek tek sayarak kendisini öldürmesi gerektiğini söylerken aslında Oğuz töresini ve aynı zamanda savaş hukukunu da hatırlatmış olmaktadır. Nitekim Tepegöz'ün yanıt olarak ifade ettikleri, asıl amacının ve isteğinin Oğuzlara daha uzun süre kötülük yapmak olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Düşmanlığıyla lanet sözlerini birleştiren Tepegöz'ü kendi kılıcıyla, boynunu vurarak öldüren Basat, törenin gereğini yerine getirmiş olur. Anlatmanın sonunda Dede Korkut yom verirken; "...Erlikle kardeşinin kanını aldın, güçlü Oğuz beylerini sıkıntıdan kurtardın, Kadir Allah yüzünü ak etsin Basat!" (Özçelik, 2016: 736) der. Her anlatmanın sonunda tekrar eden, benzer alkışlar verilirken burada Basat'ın ismine vurgu yapılarak özel bir yom verilmiş olması dikkat çekicidir. Böylece Oğuz töresi ve savaş hukuku ayrıntılarıyla vurgulanmakta, Basat'ın yapması gerekeni yaptığına işaret edilmektedir.

Haraç ve Ganimet Bağlamında Savaş Hukuku

Anlatmalarda, savaş sonrasında ele geçirilen unsurlara ne yapılacağıyla ilgili örnekler de görülmektedir. *Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyı*'nda savaş ve esaretten kurtuluş sonrasında kalenin kilisesini yıkıp yerine mescit yapılır, aziz Tanrı adına hutbe okutulur, kuşun avcısı, kumaşın arısı, kızın güzeli, giysilerin beşte biri Bayındır Han'a verilir, kalanı gazilere paylaştırılır (Özçelik, 2016: 725). Bayındır Han'a özel bir pay ayrılması, savaş hukuku çerçevesinde ganimet paylaşımına özel bir vurgu yapılması, toplumu bir arada tutan, askerî motivasyonu sağlayan çok temel bir güvenlik stratejisi olarak yağma, ganimet ve haracın ön plana çıkartılması dikkat çekicidir.

Nitekim *Begil Oğlu Emren* anlatmasında Dokuz Tümen Gürcistan'ın haracı olarak bir at, bir kılıç, bir gürz gelmiş, Bayındır Han bu duruma çok üzülmüştür. Dedem Korkut gelip kopuz çalıp; "Hanım, neden üzülürsün?" diye sorunca Bayındır Han; "Nasıl üzülmeyeyim, her yıl altın akçe gelirdi. Yiğide delikanlıya verirdik, gönülleri hoş olurdu. Şimdi bunu kime verelim ki gönlü hoş olsun" (Özçelik, 2016: 737) cevabını verir. Kamgan oğlu Han Bayındır'ın toyunda bu olay gerçekleşirken İç Oğuz ve Taş Oğuz beyleri birliktedir ve gelen ganimetleri kimse beğenmez. Bayındır Han haracın az gelmesi üzerine sağına soluna baktığında kimsenin razı olmadığını görünce çaresiz kalmış, bu haracı beyler arasında nasıl paylaştıracağını bilememiştir.

Yeterli ganimetin elde edilememesi büyük bir sorundur ve bu sorunun çözümü için Dede Korkut'a danışılır. Kaosun derinleşmesi, nihayet sorunun Dede Korkut üzerinden mitle ilişkilendirilerek çözülmesi buradaki problemin büyüklüğüne işaret etmektedir. Sonuçta bütün haraçların tek bir yiğide verilmesi, sorunun ancak bu şekilde çözülebileceği kararı alınmıştır.

Kimse ganimeti beğenmezken Begil'in kabul etmesiyle ganimetler Begil'e verilerek Begil Gürcistan sınırına gözcü olarak gönderilir (Özçelik, 2016: 742). Burada Oğuz ilinin sınırlarının korunmasından sorumlu komutanın belirlendiği bu temel güvenlik bağlamı ve burada yağmanın tuttuğu yer ile Begil'in yaptığı fedakârlık son derece dikkat çekicidir (Abdulla, 2019: 149-150).

Görüldüğü gibi kahramanlar, olaylar ve söylemler üzerinden, kolektif yapının ortak kültürel uyumundan çıkmaması için gerekli tüm şartların hazırlandığı ve normatif kuralların mitsel söylemle dile getirildiği Oğuznamelerin tümünde töre esaslı kültürel şartlar anlam kazanmaktadır (Abdulla, 2019: 145-146). Bu kültürel şartlar aynı zamanda hukuki bir değer de taşımaktadır ve mitin yasağı, kesin hukuki bir çerçeveye sahiptir. İşte bu yüzden yasağı çiğneyen kahraman, mutlaka cezalandırılmaktadır. Bu bakımdan Dede Korkut anlatmalarında savaş hukukuna yönelik unsurlar pek çok yerde görülmekle birlikte, özellikle İç Oğuz-Taş Oğuz mücadelesinde karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın devamında, savaş motivasyonunun önemli bir ögesi olarak haraç ve ganimetin bir başka yansıması niteliğindeki yağma konusu üzerinden düğümlenen olay ve sorunlarla kurgulanan *İç Oğuz Taş Oğuz 'Âsî Olup Beyrek Öldüğü Boy'u* savaş hukuku kapsamında ayrıntılı bir şekilde çözümlenmek ve buradan bazı sonuçlara ulaşmak yerinde olacaktır.

Bir Savaş Motivasyonu Olarak Yağma Geleneği

Belirli aralıklarla, düzenli olarak İç ve Taş Oğuz beylerini çağırarak evini yağmalatan Kazan Han'ın yağma toylarından sonuncusuna sadece İç Oğuz'un katılması, Taş Oğuz'un yağmaya çağrılmaması, Aruz, Emen ve kalan Taş Oğuz beyleri arasında ciddi bir rahatsızlık oluşturmuştur. Taş Oğuz beyleri Kazan'a kin tutarak daha sonra düzenlenen bir toya katılmazlar. Kazan, yardımcısı Kılbaş'a; "Mere Kılbaş, bu Taş Oğuz beyleri hep birlikte gelirlerdi; şimdi niçin gelmediler" diye sorunca Kılbaş; "Bilmez misin niçin gelmediler? Evini yağmalattığın zaman Taş Oğuz birlikte bulunmadı, sebep odur" diye cevap verir. Kazan; "Kin bağladılar öyle mi?" deyince Kılbaş; "Hanım, ben gidip onların dostluğunu düşmanlığını öğreneyim" deyince Kazan; "Sen bilirsin, git" diye cevap verir. Kılbaş birkaç adamı ile Kazan'ın dayısı Aruz'un evine gelerek "Kazan darda kaldı, 'Dayım Aruz mutlaka bana gelsin' dedi. 'Kara başım bunaldı, üzerime düşman geldi, Deve ahırında develerimi bağırttılar. At ahırında savaş atlarımı kişnettiler. Ağıllarda akça koyunlarımı melettiler. Kaza benzer kızımız, gelinimiz üzüldü. Benim dertli başıma gör neler geldi. Dayım Aruz gelsin' dedi" (Özçelik, 2016: 769) sözleriyle Aruz'u bir sınava tabi tutar.

Aruz ise cevap olarak; "Mere Kılbaş; Uç Ok, Boz Ok toplanınca Kazan'ın evini yağma ederdi. Suçumuz neydi ki yağmada birlikte olmadık? Hep Kazan'ın başına bunlar gelsin, dayısı Aruz'u daima anadursun. Biz Kazan'a düşmanız, belli bilsin" der. Kılbaş, Aruz'a; "Mere kavat, davranıp Kazan Han yerinden kalkiverdi, Ala Dağ'da otağını dikti, üç yüz altmış altı alp erenler

yanına toplandı. Yemek içmek arasında beyler seni andı. Üstümüze düşman falan gelmedi. Ben senin dostluğunu düşmanlığını sınamaya geldim. Kazan'a düşmanmışın anladım, hoş kal" diyerek kalkıp gider. Aruz bu duruma çok bozulur ve Taş Oğuz beylerine adam gönderip; "Emen gelsin, Alp Rüstem gelsin, Dönebilmez Dönek Evren gelsin, geri kalan beyler hep gelsin!" diyerek onları çağırır. Taş Oğuz beyleri toplanınca onları ağırlayıp durumu anlatır, Kazan'a düşmanlık hususunda birlik sağlayarak Mushaf'a el vurup ant içilir. Tüm beyler; "Senin dostuna dost ve düşmanına düşmanız" (Özçelik, 2016: 770-) derler.

Aruz böylece bütün Taş Oğuz beylerini Kazan Han'a düşmanlığa kıskırttıktan sonra; "Beyrek bizden kız almıştır, güveyimizdir ama Kazan'ın yardımcısıdır. 'Gelsin, bizi Kazan ile barıştırsın' diyelim, getirelim. Bize uyarı iyi, uymaz ise ben sakalını tutayım, siz kılıç vurun, parçalayın. Aradan Beyrek'i kaldıralım. Ondan sonra Kazan ile işimiz hayrola" diyerek Beyrek'i çağırır. Beyrek gelince Aruz ona; "Hep şu oturan beyler Kazan'a asi olduk, ant içtik" diyerek Mushaf getirip Beyrek'e; "Sen de ant iç" der. Beyrek bunu kabul etmeyip Kazan'a sadakatini bildirerek; "Ben asi olmazam" sözleriyle ant içince yükselen gerilimli ortamda Aruz, Beyrek'i sağ uyluğundan ağır biçimde yaralar. Beyrek, ölmeden önce yiğitlerinden; "Eğer Aruz'dan intikamını almazsa kıyamet gününde iki elinin Kazan'ın yakasında olacağını" Kazan'a iletmelerini ister. Beyrek'in ölüm haberiyle yaslar tutulur, yiğitleri Kazan'ın yanına gelerek Beyrek'in vasiyetini kendisine iletirler. Kazan odasına kapanıp yedi gün divana çıkmaz, ağlayıp oturur. Kardeşi Kara Göne ve Kılbaş'ın Kazan'a; "Sen sağ ol hanım. Bir yiğit aramızdan eksildi, senin yolunda baş verdi. Asker derelim, kanını alalım. Hem size ısmarlamış: 'Benim kanımı alsın' demiş. Ağlamakla bir şey mi olur? Kalk gel yukarı" demesiyle Kazan kendine gelerek ordusunu toplar, Taş Oğuz'a karşı sefere çıkar (Özçelik, 2016: 771-773).

Savaş meydanında Kazan, Aruz'u göğsünden mızrakla vurup yere yıkar, Kara Göne'ye "Başını kes" diye işaret eder ve Kara Göne Aruz'un başını keser. Taş Oğuz beyleri bunu görüp atlarından inerek Kazan'ın ayağına kapanırlar, af dileyip elini öperler. Kazan suçlarını bağışlar ve böylece Kazan, Beyrek'in kanını dayısından alıp Aruz'un evini, elini gününü yağmalatır, yiğitler doyum olup ganimet alırlar (Özçelik, 2016: 774-775). Görüldüğü üzere İç Oğuz ve Taş Oğuz arasındaki çatışmaların bütününde savaş hukukuna yönelik oldukça zengin bir malzeme söz konusudur ve anlatma büyük ölçüde yağma üzerine temellendirilmiştir.

"Yağmaya Çağrılmama" Bir Savaş Nedeni Olabilir mi?

Bilindiği gibi yağma, Türk devlet ve toplum anlayışı ve bütünlüğü içinde, yöneticilerin halkın temel ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğundan hareketle ortaya çıkan önemli bir kurumdur. "Potlaç" adı da verilen ve yılda en az bir kez yapılan bu yağma toyları, Türklerde hükümdarın büyüklüğünü gösteren, hükümlerinin gereği sayılan, devlette idari sorumluluk taşıyan herkesin katılmak zorunda bulunduğu büyük resmî ziyafetlerdir. Gücünü

Tanrı'dan ve bu inancı paylaşan halktan alan devlet yöneticilerinin bu törenlerin sonunda kendi mallarını yağmalatmaları aynı zamanda bir gösteriş ve meydan okuma anlamı da taşımaktadır. Türklerin Orta Asya'dan itibaren benimsedikleri bir eko-kültür sistemi olan yağma, malların paylaşımı ya da değiş-tokuşu ile gerçekleştirilen toy ile toplum düzeninin sağlanması amacıyla hizmet etmektedir (Bakırcı, 2017: 21; Koçak, 2020: 153-169).

Devleti temsil eden Kazan'ın mal ve serveti devletindir. Devlet baba, millet ise devletin sahibidir. Kazan, malını ve servetini devletin asıl sahibi olan halka yağma ettirerek adaleti sağlamak istemektedir. Düşmandan elde edilen servetin veya ganimetin eşit olarak halka dağıtılması gerekirken Salur Kazan İç Oğuz'u davet edip Dış Oğuz'u davet etmeyerek törenin dışına çıkmış, bu durum Salur Kazan'a karşı Dış Oğuz Beylerince başlatılan bir isyana yol açmıştır. Töre dışına çıkan Salur Kazan'a karşı başlayan isyanda önce Beyrek öldürülmüş, sonra da isyanın baş aktörü, Kazan'ın dayısı Aruz öldürülmüştür. Kazan, isyanı bastırmak, İç Oğuz ile Dış Oğuz boyları arasındaki birliği yeniden tesis etmek için kan dökmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan; ilk bakışta törenin, güvenliğin, savaş stratejilerinin, motivasyonunun, Oğuz beylerinin birliğinin, savaş hukukunun en önemli unsurlarından biri olan yağmadaki geleneği bozan, antidemokratik davranan kişi Salur Kazan'dır. Çünkü isteyerek ya da istemeyerek Taş Oğuz beylerinin haklarını gözetmemiş, onları yağmaya çağırmamıştır. Bu açıdan bakıldığında Taş Oğuz beyleri, kendilerine verilmesi gerekirken verilmeyen bir hak nedeniyle, söz konusu haksızlıkla mücadele etmektedir (Öncül, 2015: 216; Abdulla, 2019: 118-119; Bakırcı, 2019: 139-140).

Böylece yağma; bir savaş motivasyonu ve sosyal, siyasi ve askerî düzeni sağlamak adına son derece önemli bir unsur, savaşla yakından ilişkili bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Öyle ki İç Oğuz'un Taş Oğuz'a asi olması ve hem Bamsı'nın hem de Aruz'un ölümlerine yol açan çatışmaların yaşanması, özünde bir yağma sorunu olarak görülmektedir. Her yıl düzenli olarak yağmaya çağrılan beylerin yağmaya çağrılmaması bir dışlanma, olarak değerlendirilmiş ve böylece de çatışma kaçınılmaz olmuştur. Salur Kazan'ın geleneğe aykırı davranarak Taş Oğuz beylerini yağmaya çağırması, onların kendisine karşı düşmanlık beslemelerine yol açmış görünmektedir. Yağmaya çağrılmayan beylerin ant içmesi, düşmanlık etmesi ve intikam alma istekleri, Beyrek'i de kendi yanlarına alarak ona da ant içirmeye çalışmaları, olayların Beyrek'in ölümüyle ve intikamının alınmasını vasiyet etmesiyle sonuçlanması süreci, bütün olarak savaş hukukuyla ilgili sorunları tartışmaya açmaktadır.

Burada sorulması ve cevaplanması gereken ana soru bu nedenle; "yağmaya çağrılmamanın bir savaş sebebi olup olmayacağı"dır. Bu kapsamda Türk halk hukukunda başta yuğ törenleri olmak üzere tarafların bir ritüele, törene çağırılmaması veya verilen hediyeyi kabul etmemesi ve benzeri durumların haklı ve geçerli birer savaş nedeni olarak görüldüğüne

yönelik çeşitli bulgular dikkati çekmektedir. Dolayısıyla İç Oğuz ve Taş Oğuz anlatmasında daha önce yağmaya çağrılan beylerin bu sefer yağmaya çağrılmaması esasen Oğuz töresine aykırı bir durumdur. Bütün bu nedenlerle, anlatmaya ve olaylara kaynaklık eden bağlamda özel mülkiyet kavramının olmadığı, servetin kolektif bir anlama karşılık geldiği, törenlerde verilenlerin reddinin bile savaş nedeni sayıldığı koşullar geçerlidir (Dursun, 2011).

Salur Kazan'ın eser içinde daha önce çok kez demokratik kararlarıyla ön plana çıkartıldığı halde son anlatmada her zaman yaptığını yapmaması, Taş Oğuz'u yağmaya çağırması adaletli bir eylem midir? Yüzeysel bir değerlendirmeye bu bir adaletsizliktir ancak anlatmaların derin yapısına bakıldığında, toplum düzeninin her ne olursa olsun bozulmaması, tehlike altındaki ülkenin korunması gerektiği mesajı iletilmektedir. Buradan hareketle düşündüğümüzde aslında Kazan, yaptığının yanlış olduğunu anlamış olmalı ki "Sen bilirsin" diyerek aslında Taş Oğuz'a gitmek isteyen Kılbaş'ı elçi olarak göndermekle bu küskünlüğün bitirilmesine, hataların telafi edilmesine olanak sağlamak istemektedir. Burada mitin stratejisi devreye girmekte, Taş Oğuz eğer gerçekten dost ise ve yardıma gelecekse bunun mümkün olacağı vurgulanmaktadır. İç Oğuz'un tehlike altında olduğuna dair net söyleme (yalana) rağmen Aruz Koca açık açık düşmanlık edeceğini ve yardıma gelmeyeceğini bildirerek dostluk sınavını tamamlayamamaktadır.

Aralarında kan bağı bulunmasına rağmen Oğuz toplumunun zorda kaldığı bir durumda yardıma koşmayacak kadar büyük bir düşmanlığın içinde bulunmuş olmasını Kazan'ın Dış Oğuz'u çağırmasından kaynaklanan geçici bir dargınlık durumu olarak değil, esasen Dış Oğuz beylerinin zaten bir bahane arayarak Kazan'a düşmanlık etmek istediklerinin açık göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü Aruz, şahsi menfaatlerin ortak menfaatlere feda edilmesinin temel yasalardan biri olduğu görülen (Abdulla, 2019: 143-144) Oğuz toplumunun bu yasağına uymadığını, düşman tehlikesine karşı acil yardıma çağrılmasına rağmen bunu reddederek kesin olarak düşman olduğunu da bildirmekle hukuki açıdan da ölüm cezasını üstlenmiş olmaktadır. Kendisine "son bir şans" verilmiş, dost mu düşman mı olduğunun anlaşılması için en değerli şey, söz çarpıtılarak ve stratejik bir role büründürülerek kullanılmış ama o, düşmanlığından vazgeçmemiştir. Yani mit, onun düşman olduğunu ilan ettikten ve bununla ilgili hukuki şartları sağladıktan sonra, cezasını kati olarak vermiştir.

Oğuz yasasında boy içine nifak sokmak en büyük yasaklardan biridir. Bu yasak merkezî otoriteye isyan ve itiraz yasağı da bünyesinde barındırmaktadır. Kazan'ın, Begil'in avdaki maharetini övmemesiyle Begil'in bu durumdan rahatsızlığını açık açık belirterek merkezî otoriteye karşı isyankâr bir tutum benimsediğini, eşinin söylediği, "padişahın Tanrı'nın gölgesi olduğu ve padişahına asi gelenin işinin rast gitmeyeceği"ni

bildirmesinden anlamaktayız. Ayrıca anlatmanın devamında Begil'in avda yaralı geyiğe at sürmesi nedeniyle cezalandırılarak ayağının kırılması da bu durumun yansımasıdır (Abdulla, 2019: 142-143). Bu bakımdan anlatı düzlemi ve derin yapıdaki mesajlar aracılığıyla boy içine nifak sokmanın en büyük yasaklardan biri olduğu gibi sosyal cinayetin de bir hükme bağlanarak özellikle vurgulandığı görülmektedir. Bu açıdan Taş Oğuz'un eylem ve söylemleri yalnızca bir küskünlük değil, toplumsal bütünlüğe karşı gerçekleştirilmiş bir ihanet suçu kapsamına girmektedir ki bu suçun cezası bellidir. En yakını da olsa vatana ihanet edenin cezasını vermekten çekinmeyen mit bu bağlamda "küskünlük" ortamını ve düşüncesini yarattıktan sonra "isyan" düşüncesine de darbe vurmaktadır (Abdulla, 2019: 119). Dede Korkut, mitin stratejik bir biçimde vatan sevgisini, düşmana karşı uyanık olmayı, savaş hukukunu, kurallarını ve stratejilerini, vatana ihanetin karşılığını göstermektedir.

Toplumsal düzenin kurgulanmasında, bu düzenin korunmasında son derece önemli bir yere sahip olan halk hukuku kurallarının çiğnenmesi çeşitli anlaşmazlıkları veya cezaları beraberinde getirebilmektedir. Hatta bazı anlaşmazlıkların büyüyerek ciddi sorunlara, mücadelelere, savaşlara evrilebildiği görülmektedir. İki boy arasındaki tartışmanın temelinde yağmaya çağrılmama durumu olsa bile burada tartışmayı başlatanın ve isyan eylemi için örgütlü bir mücadelenin içerisinde bulunanın esasen Aruz Koca olduğu görülmektedir. Onun Taş Oğuz'u İç Oğuz'a karşı düşmanca örgütlemesi ve dahası sosyal bir cinayet işlemesi, her ne kadar haklı gibi görünse bile, anlatma sonunda ölümle cezalandırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Burada hukuki bir çerçeve söz konusudur ki bu bir toplumun kendi iç yasaları, töresi doğrultusunda oluşmuş, mitten beslenen ve asla tartışılmayacak hukuk kurallarının yansımalarıdır (Abdulla, 2019: 141-142). Öte yandan tek sorunun yağmaya çağrılmama olmadığı, birtakım başka iç sorunların da olduğu eser boyunca çeşitli biçimlerde sezdirilmektedir. Oğuzların kendi aralarındaki çekişmeleri anlatmalara bazen doğrudan (İç Oğuz Taş Oğuz), bazen de dolaylı olarak (Delü Dünder'in bir savaşta Kazan Han'ı attan yıkan yiğit olarak övülmesi, Yigenek'in Oğuz beylerini bir bir attan düşürmesi, Begil'in memnuniyetsizliği vs.) yansımaktadır (Bayat, 2019: 201).

Taş Oğuz'un "dış" olarak görülmesine ve düşmanlaşmasına yol açan sebepler oldukça köklü ve uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Öyle ki Taş Oğuz'un İç Oğuz'dan asırlar içinde ayrılarak farklı boylara dönüşmesinin izlerini, iki boy arasında kan bağına bağlı evliliklerin gerçekleştirilmesinden de anlamak mümkündür. Beyrek ve Banı Çiçek'in nikâhının kan bağı evliliği sayılmayıp bu temel yasak kapsamında değerlendirilmesi, bu durumun en belirgin kanıtıdır. Yani Taş Oğuz, anlatma içinde izini sürebildiğimiz bazı hususlar da dikkate alındığında zaten belli ölçülerde gerçekten "Taş Oğuz" olmuş ve nihayet merkezî otorite sayılan İç Oğuz'a asi gelerek düşmanlığını ilan etmiş, dahası anlatma düzlemindeki en önemli kahramanlardan biri olan Beyrek'i bu uğurda öldürmüştür. Aruz'un yalnızca yağmaya çağrılmama

nedeniyle değil başka sebeplerle de Kazan'a asi gelmiş olmasını, Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boydaki bir sahne üzerinden de değerlendirmek mümkündür. Sarhoş olup "yata yata yanımız ağrıdı ava çıkalım" diyen Kazan'a; "Sası dinli Gürcistan ağzında oturursun, ordunun üzerine kimi koyarsın?" diye soran Aruz'un bu sorusu aslında; "İkinci adam kim?" anlamı da taşımaktadır. Aruz'un beklediği cevap, ikinci adamın kendisinin olacağına yöneliktir ama Kazan'ın cevabı; "Üç yüz yiğitle oğlum Uruz benim evim üstünde dursun" şeklindedir. Bu bakımdan, tecrübeli Aruz Koca, ordunun başına geçecek kişi olacağını umarken kendini dışlanmış bir bey şeklinde hissetmiş olmalıdır (Abdulla, 2019: 317-320).

Mukaddime'de geçen; "Tekebbürlük eyleyeni Tanrı sevmez. Gönlünü yüce tutan erde devlet durmaz" (Özçelik, 2016: 12-13) ifadesi de yağma meselesindeki sorunların özüne, bir bakıma Taş Oğuz beylerinin "tekebbürlük eylemekte olduğuna" işaret etmektedir. Muhtemelen bir dikkatsizlik ya da hata olarak gerçekleşen yağmaya çağrılmamanın kasıtlı bir durum olmadığına veya en azından bundan kaynaklı krizin çözülebilmesi için anlatmada özel bir çabanın varlığını, Kazan'ın ve Kılbaş'ın girişimlerinden, eylem ve söylemlerinden açıkça anlayabilmek mümkündür. Bu doğrultuda Kazan'ın, beylerin neden yağmaya gelmediklerini sordurtmak üzere Taş Oğuz beylerine bir elçi göndermesi, elçinin ısrarlarına, hatta stratejik anlamda yalan söyleyerek Oğuz toplumundaki birliğin en önemli nişanesi olan "zor durumda bir arada bulunma" töresi üzerinden düşmanlığı bitirme gayretlerine rağmen Aruz'un açık açık "Biz Kazan'a düşmanız, bunu böyle bilin" demesi, dahası herkesi de düşmanlığa çağırması, sembolik olarak Taş Oğuz'un haklı olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır (Akan-Erdoğan, 2016: 73-74).

Eserde yer alan "toplum üyesinin öldürülmesi yasağı", "kabile içi nifak yasağı", "kişisel menfaatleri toplum menfaatlerinden üstün tutma yasağı", "merkezî otoriteye isyan yasağı" ile mit, Oğuz toplumunun üyelerini "ne yapılmamalı" ilkesine uygun olarak silahlandırmak istemektedir. Taş Oğuz'un eylem ve söylemleri, mitin en önemli yasaklarının birçoğunu çiğneyen davranışları kapsadığından Oğuz töresi, bu tehlikeleri ortadan kaldırmak, mit yasalarını işletmek, kendine gelebilecek zararları kökten halletmek ve isyan edebileceklere gözdağı vermek için bir beyin dayısını öldürmesine izin vermektedir (Abdulla, 2019: 132-134). Burada "kim haklıdır" sorusundan çok, "kim var olmalıdır" veya "kim yok olmalıdır" soruları belirginleşmektedir. Toplum düşman tehlikesi altında iken toplumun bekası için yardıma koşmayacak kadar düşmanlaşmış unsurlara karşı savaş kaçınılmazdır çünkü "Savaşı önlemek için gerekirse hakkından vazgeçme ve sağduyulu davranma bir gereksinim değil zorunluluktur" (Grotius, 1967: 167-168). Oysa Aruz, kendisine uzatılan ele, barış çabasına rağmen açıktan düşmanlık etmeye devam etmekte, savaş çağrısı yapmaktadır.

Begil Oğlı Emrenüñ Boyı’nda Begil’in; “Hanımızın nazarı bizden dönmüş gördüm. Eli günü göçürün, Dokuz Tümen Gürcistan’a gidelim; Oğuz’a asi oldum, belli bilin!” deyince karısının; “Padişahlar Tanrı’nın gölgesidir. Padişahına asi olanın işi rast gitmez” (Özçelik, 2016: 742) şeklindeki cevabını takiben Begil’in avda yaralanması, Oğuz töresinde Tanrının yeryüzündeki gölgesi olan Kağan’a asi gelmenin cezasının ölüm veya ölüme vurgu yapılmak üzere yaralanma şeklinde belirginleştirildiğini göstermektedir. Adalet de adaletsizlik de tabii ki daha sonraları demokratik ilkelerin toplumda zamanla yerleşmesini sağlayan faktörlere dönüşmüştür. Prensip itibariyle hiçbir zaman, hiçbir yerde demokrasi, bir ülkeyi ve toplumu doğuramaz, ülke ve toplum demokrasiyi doğurur (Abdulla, 2019: 311). Mitin işaret ettiği husus, adaletin ve adaletsizliğin, savaşın ve barışın, diğer tüm zıtlıkların bir bütün halinde bulunduğu dünyada ve mitik dünyada öncelenen güvenlik anlayışı içinde esas olanın dostluk ve düşmanlık olduğudur. Dostla dostluk, düşmanla düşmanlık edilir. Aruz düşmanlığı seçtiğinden, Oğuz miti hukuken, töresini işletmek zorundadır.

Mit, oluşturduğu küskünlük ortamı ile isyan düşüncesine, olası iç düşmanlığa ve çekişmelere yönelik mesaj vermektedir. Amaç; asi olanların bir tür tövbe ettirilmesi (Abdulla, 2019: 119), etmemeleri durumunda ise yaşanabileceklerin bildirilmesidir. Aslında Aruz’a stratejik bir yalan görünümüyle sunulan sınanma fırsatı, onun düşmanlıktan vazgeçerek tövbe etmesini sağlamaya yöneliktir. Çünkü mit, Aruz’un dost mu yoksa düşman mı olduğunu belirleyebilmek için Oğuz toplumunun aşına olmadığı bir söylemi, “yalan”ı bir sınama aracı olarak devreye sokmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun ihtirasına yenilip düşman tehlikesi altındaki Oğuz yurdunun, toplumunun yardımına koşmayanın dost olamayacağı asıl mesajdır. Belki de mitin kasıtlı bir adlandırma, “Taş Oğuz” diye vurguladığı beylerin asiliğinde, lider konumunda bulunan Aruz en ağır biçimde cezalandırılmış, Begil ise ayağı kırılarak uyarılmıştır. “Bu yolun sonu yoktur” mesajıyla yalnızca Aruz ya da Begil’e değil tüm Taş Oğuz beylerine ve hatta her Oğuz beyine somut bir itaatkârlık dersi verilmiştir (Abdulla, 2019: 119).

Bütün bu değerlendirmelerle birlikte aslında kimin haklı olduğu hususunun, eserin mitik ve stratejik yönü bakımından biraz gizemli bırakıldığını vurgulamak yerinde olacaktır. Burada özellikle “Oğuz ili zorda, yardıma gelin” söylemiyle vurgulanan “Dost musun yoksa düşman mısın” sınaması kapsamında Taş Oğuz’un yardıma gelmeyip açıkça “düşmanız” yanıtıyla, İç Oğuz’un haklılığının ön plana çıkartılmak istendiği düşünülebilir. Yağmaya çağrılmama belki de çatışmalar için bir başlangıcı değil, uzun süredir biriken gerilimlerin son halkasını temsil etmektedir. Geline son noktada bu savaşı kaçınılmaz kılanın, savaşın gerçekleşmesinin yağmaya çağrılıp çağrılmamadan kaynaklanmadığının, bunun yalnızca Taş Oğuz’un düşmanlığını beyan etmesine yol açan bir sınanma olduğunun ön plana çıkartılmış olmasıysa dikkat çekicidir. Taş Oğuz’un haksız, çünkü düşman olduğunun sezdirilmesi, İç Oğuz’a “düşman” olan Taş Oğuz’un kan

bağı durumunda bile bazı özel yasaların işletilerek tekrar itaat ettirilmesiyle toplumsal düzenin ve devlet otoritesinin tesisi de bu doğrultuda değerlendirilmelidir.

Sonuç

Geçmişle şimdinin, eskiyle yeninin, sözlü ve yazılı olmanın ya da mitle yazının savaşı olarak da yorumlanan Dede Korkut anlatmalarındaki savaş ve mücadelelerin genel olarak (1) doğa ile mücadele, (2) düşmanlarla mücadele, (3) Oğuzların kendi iç mücadeleleri ve (4) doğaüstü/olağanüstü varlıklarla mücadele (Azrail, Tepegöz, ölüm vb.) şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Burada belirlenen mücadele alanlarının her birinin belirli yönleriyle savaş niteliği taşıması, mücadeleden aşamalı olarak savaşa geçişler vb. hususlar nedeniyle, bunların her birinin kapsamlı biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Söz konusu durumu bir anlatma örneğinde ve bir soru bağlamında tartışacak olursak; görünürde olağanüstü bir yaratıkla savaş niteliği taşıyan “Tepegöz”le mücadele, derin yapı analizinde aslında neye karşılık gelmektedir? Burada yalnızca “korkunç” bir varlıkla mücadele mi söz konusudur? Yoksa Oğuz toplumunu sürekli teyakkuzda tutan düşman bir boya / gruba karşı uzak bir geçmişte yapılan mücadelenin destanda değişime uğramış estetik bir yansıması mı (Abdulla, 2019: 144) belirlemektedir? Veyahut da Oğuz toplumunun kendini türlü çetin tabiat unsurlarından korumak üzere gerçekleştirdiği, örneğin çetin kış şartlarıyla, kara kışla mücadelesi mi (Akkoyun Koç, 2022) anlatılmaktadır?

Yukarıda bir soru örneğinde vurgulanan bu hususu her bir anlatma, olay, olgu, eylem, söylem ve karakter düzleminde yeniden değerlendirmek mümkündür. Bu bakımdan Dede Korkut'ta gerçek ve maddi anlamdaki savaşla birlikte esasında, Oğuz toplum düzenini tehdit eden her türlü düşünce, eylem, söylem, olay, olgu ve unsur ile savaş ve buna yönelik geliştirilen savaş hukukunun epik ve estetik bir düzlemde aktarımı söz konusudur. Bireyin toplumlaşma süreci, aile ve toplumu tehdit edebilecek inanç, davranış, düşünce ve eylemler bir bütün olarak nihayetinde Oğuz toplum düzenine ve devletine zarar vereceğinden, estetik zeminde ve kurgusal düzlemde anlamını bulan bütün süreçler, kaos ve kozmos ilişkisi içinde, yapılacakları ve yapılmayacakları, dikkat edilmesi gerekenleri belirginleştirmek için vardır.

Dede Korkut Oğuznamelerini savaş hukuku kapsamında; (1) evrensel savaş hukuku ve (2) Türk savaş hukuku (Türk töresi) olmak üzere iki açıdan değerlendirmek mümkündür. “Savaş meydanını terk etmemek”, “casusluk”, “esaret”, “uyku”, “toplum zorda iken her türlü bireysel hırsı, menfaati ve düşmanlığı bir kenara bırakmak” gibi savaş ve savaş hukuku bağlamında estetik düzlemde aktarılan her bir olay, topluma verilen ve günümüzde de güncelliğini koruyan her bir mesaj, anlatmalarda karşımıza çıkan bütün yasakların ciddi, toplumun bir üyesi olabilmek için dikkat edilmesi gereken

ve hukuki temellere sahip olan yasalar olarak değerlendirilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Çalışma kapsamında örneklenen ve değerlendirilen hususların da işaret ettiği üzere Dede Korkut Oğuznamelerinde savaşa, savaş kuralları ve savaş hukukuna özel vurgular bulunmaktadır. Düşmanın tanımı ve kimliği, savaş halleri ve koşulları, savaşta nasıl davranılması ya da davranılmaması gerektiği ve buna benzer daha pek çok konunun, Oğuznamelerdeki savaş ve savaş hukuku özelinde daha kapsamlı, derinlemesine gerçekleştirilecek çalışmalarla ele alınmasının Türk kültür tarihi ve Oğuzname çalışmalarına katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

KAYNAKÇA

- Abbasbeyli, A.-Ramazanov, G. (2016). Uluslararası insancıl hukuk ve savaş ortamında gazetecilik faaliyetinin hukuki yönleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30 (41), 29-51.
- Abdulla, K. (2019). *Mitten yazıya veya gizli Dede Korkut*. (çev.: Ali Duymaz) İstanbul: Ötüken.
- Akan, M.-Erdoğan, H. G. (2016). Dede Korkut hikâyelerinde eski Türk töresinin uygulamaları. *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi (Dede Korkut ve Türk Dünyası, 19-23 Ekim 2015, Çeşme, İzmir-Türkiye) Bildiriler Kitabı*, (ed.: M. Ekici-M. Duranlı), C. 1, 65-79.
- Akkoyun Koç, T. (2021). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin söylem çözümlemesi ve kültürel kimlik öğeleri*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Akkoyun Koç, T. (2022). Bayburt'un kara kışı: Tepegöz. *Folklor/Edebiyat*, 28 (110), 307-331.
- Ashe, L.- Patterson, I. (2014, eds). *War and literature*. NED-New edition. Boydell & Brewer.
- Aslan, M. Y. (2008). Savaş hukukunun temel prensipleri. *TBB Dergisi*, 79, 235-274.
- Bakırcı, N. (2019). Dede Korkut Kitabı bağlamında Oğuzlarda toy geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (20), 130-142.
- Başar, L. K. (2012). Dede Korkut Hikâyelerinde savaşçı eğitimi. *Turkish Studies*, 7 (4), 1009-1017.
- Bayat, F. (2019). *Oğuz destan dünyası. Oğuznamelerin tarihi, mitolojik kökenleri ve teşekkülü*. İstanbul: Ötüken (3. Baskı).
- Bayat, F. (2020). *Türk dünyasının velayet sahibi bilgisi Korkut Ata*. İstanbul: Ötüken.
- Boratav, P.N. (1958). Dede Korkut Hikâyelerindeki tarihî olaylar ve kitabın telif tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 13, 31-62.
- Brosman, C. S. (1992). The functions of war literature. *South Central Review*, "Historicizing Literary Contexts", 9 (1), 85-98.
- Bulduk, Ü. (2019). "Dede Korkut Oğuzlarında askeri teşkilata dair unsurlar." *Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (25-27 Nisan 2019 / Bayburt) Bildiri Kitabı* (ed.: Ferdi güzel-Turgay Kabak), 149-162, Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.

- Cole, S. (2009). Enchantment, disenchantment, war, literature. *PMLA*, Special Topic War, 124 (5), 1632-1647.
- Coşkun, S. (2011). Savaş-edebiyat ilişkisi bağlamında Bosna Savaşı'nın Türk şiirine yansımaları. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 5, 29-52.
- Çılgın, A. S. (2003). *Türk roman ve hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*. İstanbul: Dergâh.
- Çitgez, M. (2018). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin söz varlığı*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Das, S. (2005). *Touch and intimacy in First World War literature*. New York: Cambridge University Press.
- Daşcıoğlu, Y. (2016, ed.). *Savaş ve edebiyat sempozyumu* (16-18 Aralık 2014, Sakarya) *bildirileri kitabı* (I. ve II Ciltler), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi.
- Dawes, J. (2005). *The Language of War. Literature and Culture in the U.S. from the Civil War through World War II*. MA-London: Harvard University Press.
- Deer, P. (2009). *Culture in camouflage: war, empire, and modern British literature*. New York: Oxford University Press.
- Diehl, P. F. (1991). Geography and war: A review and assessment of the empirical literature. *New Research in Geopolitics*, (ed.: M. D. Ward), 11-27, London: Routledge.
- Doğanışık, M. (2020). *Savaş hukuku ve angajman kuralları*. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Duman, H. (2018). Savaş edebiyatı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58 (1), 99-110.
- Duman, H. -Güreşir, S. K. (2009). Yeni Türk edebiyatı'nın kaynakları: Savaş ve edebiyat. *Turkish Studies*, 4 (1/1), 29-77.
- Dursun, A. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinde halk hukuku. *Turkish Studies*, 6 (4), 107-122.
- Gören, E.-vd. (ed.) (2019). *Savaş ve edebiyat. Edebiyatın tanıklığında savaşlar ve sonrası*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Grotius, H. (1967). *Savaş ve barış hukuku. Seçmeler* (çev.: Seha L. Meray). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Güldürmez, S. (2018). Savaş ve edebiyat araştırmaları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58 (1), 217-227.
- Gülşen, H. (2014). Millî Mücadele döneminde savaş edebiyatımız. *İlmi Araştırmalar*, 25, 85-96.
- Hammond, A. (2006). *Cold War literature. Writing the global conflict*. London-New York: Routledge.
- Kafesoğlu, İ. (2005). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Ötügen.
- Karakaş, R. (2012). Dede Korkut hikâyelerindeki bey oğullarının nitelikleri ve işlevleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (1), 155-168.
- Koçak, M. E. (2020). Türk kültüründe yağmalı toy: Timurlular örneği (1370-1405). *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 153-169.

- Kolasi, K. (2018). Savaşın değişen niteliği ve *Jus ad bellum* ve *Jus in bello*'ya etkisi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 35, 1-29.
- Köroğlu, E. (2013). *Türk edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MacKay, M. (2009). *The Cambridge companion to the literature of World War II*. New York: Cambridge University Press.
- Öncül, K. (2015), Siyasal çatışma kavramını Dede Korkut'taki bir hikâye üzerinden yeniden okumak. *Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu Tebliğler*, (hzl.: Fatih Yalçın-Kürşad Kara), 213-218, Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- metin, dizin*. (II. Cilt), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özel, H. (2015). Dede Korkut destanlarında Oğuzların düşmanları kimlerdi? *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15 (2), 181-184.
- Pamir, A. (2009). Orta-Asya Türk hukukunda "töre" kavramı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58, 359-376.
- Roach, C. (1993). *Communication and culture in war and peace*. London: Sage.
- Sambanis, N. (2002). A review of recent advances and future directions in the quantitative literature on Civil War. *Defence and Peace Economics*, 13 (3), 215-243
- Segal, H. (1997). *Psychoanalysis, literature and war: Papers 1972-1995* (1st ed.). New York: Routledge
- Sherry, V. (2004, ed.). *The Cambridge companion to the literature of the First World War*. New York: Cambridge University Press.
- Stevenson, R. (2013). *Literature and the Great War: 1914-1918*. Northamptonshire: Oxford University Press.
- Sümer, F. (1952). Dede Korkut Kitabı'na dair bazı mülahazalar. *Türk Folklor Araştırmaları II*, 30, 467-472.
- Şahin, M. (2020). Bir savaş edebiyatı örneği: Orduya arzuhal. *Turkish Studies*, 15 (2), 819-842.
- Şahinoğlu, M. (2011) *Savaş ve edebiyat ekseninde Ernst Jünger'in "Mermer Yalılar" ve Ömer Seyfettin'in "Beyaz Lale" ile "Bomba" adlı eserlerinin karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Taylor, M. (2022). *The Vietnam War in history, literature and film*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Turgut, G. (2008). *Türk kültürü ve uluslararası savaş hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Türkmen, F. (2011). Dede Korkut'ta halk hukuku unsurları. *Bilig*, 58, 245-256.
- Ulucutsoy, H. (2018). Türk basınında savaş edebiyatı tartışmaları (1913 1941). *Turkish Studies*, 13 (28), 1023-1040.
- Ulucutsoy, H. (2019). *Türk savaş edebiyatı ve propaganda (1828-1912)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*

Yazarın Notu / Author’s Note: Bu çalışma, Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Dekanlığı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından 21-22 Haziran 2022 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen “Türk Harp Dili ve Edebiyatı Sempozyumu”nda “Dede Korkut Oğuznamelerinde Savaş, Savaş Stratejileri ve Savaş Hukuku” adıyla sunulan sözlü bildirinun ilgili bölümünün gözedden geçirilerek yeniden düzenlenmiş biçimidir. / *This study is the rearranged of the paper presented with the title for “War, War Strategies and Laws of War in Dede Korut Oghuznames” at the “Turkish War Language and Literature Symposium”, organized by the Turkish Language and Literarure Department of the National Defence University Turkish Military Academy Deanship, held in Ankara, on 21-22 June 2002.*